

Vepslastest tehtud filmid ning vepsa kultuuriline enesekuvand filmides

MADIS ARUKASK

Vepslaste olukord XXI sajandil

Väikerahvad on läbi aegade olnud pigem kirjeldatavad kui kirjeldajad. Kultuurilise enesekirjelduse olemasolu, selle võimalikkuse tajumine ning selle võimaluse kasutamine kõnelevad ulatuslikumast rahvuslikust eneseteadlikkusest ja agentsusest, võimest ja soovist enda kujutamisel kaasa rääkida, olla ise loodava pildi autor ja kontrollija. „Enesekirjelduse staadiumi läbinud süsteem on muutunud: ta omistab endale selged piirid ja tunduvalt suurema ühtlustatuseastme. Kuid enesekirjeldust saab üksnes teoreetiliselt eristada talle eelnenud seisundist. Tegelikkuses mõjutavad need tasandid teineteist pidevalt.” (Lotman 2001: 195) Sellesarnases üleminekuolukorras on ka paljud Venemaal elavad soome-ugri väikerahvad.

Eneseteadvuse tõusu võib XXI sajandil näha paljude maailma rahvaste juures. Kultuuriline enesekirjeldus ning selle eri vormides (kirjanduses, kujutavas kunstis, teaduslikus uurimistegevuses jne) esitamine näitab võimet vastu seista postkoloniaalsetele ilmingutele taandada (põlis)rahvaste mis tahes eneseväljendus primitiivse madalkultuuri tasemele, kusagile evolutsionistliku arengumudeli alumistele astmetele. Paraku pole ka tänapäeva „arenenud” maailm seesugustest üleolevatest hoiakutest vaba.

Kultuuriline eneseteadvus ning selle uurimine ja väljendamine nii sise- kui ka välisringile loob eelduse mis tahes kultuurilise omastamise ennetamiseks ja vältimiseks või vähemalt probleemi teadvustamiseks (Jackson 2021; Noyes 2009). Halvustav stereotüüpiseerimine võib kaasneda ka lihtsustatud kultuurilise eneseväljendusega. Rahvaste enesekuvand võib kõikuda laialt skaalal: ennast võidakse tahtmatult näha kolonisaatori pilgu läbi. Moderniseerumiskatsetustega kaasnev enesekolonisatsioon (Hennoste 2003: 88–89) võib olla korraga püüdlik ja ebalev, mõneti justkui möödapääsmatu, pidurdav faas enne kultuurilist emantsipatsiooni, misjärel enesekuvand võib vabaneda rahvuslikust valehäbit.

Venemaa väikerahvaste tee iseseisva subjektsuseni rahvusena on olnud keeruline. XX sajandi repressioonide, assimilatsiooni ja etnilise alavääristamise kaudu on XXI sajandiks küll valdavalt saavutatud oma olemasolu õigustatus teadus- ja kultuurielus. Eksistents ja edasikestmine poliitilises mõttes on aga endiselt suuremate või väiksemate tõkete taga. Suur hulk Venemaa Föderatsiooni väljasuremisohus olevaid rahvaid (sealhulgas väikesed soome-ugri rahvad) on saanud Venemaa põhjaalade, Siberi ja Kaug-Ida väikesearvulise põlisrahva staatuse, vepslased näiteks aastast 2006 (Rasporjaženije 2006). Teoorias annab see eelise kohalikus elukorralduses, tegelikult on aga käidud vaid pool teekonnast.

Päriselus võib ette tulla takistusi. Näiteks ei luba Venemaa Föderatsiooni seadused ladina kirjaviisile viidates anda karjala keelele Karjala Vabariigis riigikeele staatust. Kohalikud karjala, vepsa ja ingerisoomse aktivistid on selle nimel võitlust pidanud juba 30 aastat, kuid siiani tulutult. Olukord, kus poliitiline väide tõrjub kõrvale teadusliku argumentatsiooni (Karelski jazõk 2017) ning surub rahvuslikkuse keskmise tegevuslikku kultuuriellu ning hobiharidusse, on efektiivselt viis väikerahva assimileerimise soodustada. Sellise rahvuspoliitika tulemusel on läänemeresoomse rahvad Venemaal XXI sajandil keeleliselt ja kultuuriliselt hääbumas.

Venemaa väikerahvaste rahvuskultuurilise edenemise XX–XXI sajandil saab jagada kahte perioodi. Esimene tõus, õigemini küll eeldused selleks, leidsid aset XX sajandi neljandal kümnendil, põlisrahvaste edutamise poliitika (vn *коренизация*) perioodil (Strogalštšikova 2016: 91–101; ka Liber 1991). Noor nõukogude võim, mis oli oma nõrka seljatagust kindlustanud nii sõjakommunismi terrori kui ka väikerahvaste poolehoidu võitmisega, oli 1920-ndate lõpuks jõudnud üleüldise kollektiviseerimise lävele. Eelnenud NEP-i¹ aegne areng nulliti – see periood oli aga andnud maapiirkondades elavatele läänemeresoomse rahvastele võimaluse välja murda traditsioonilisest külakogukondlikust eluviisist individualistlikku tootmisse, seeläbi aga ka eraalgatusse nii majanduslikus kui ka rahvusliku arengu mõttes. NEP-i lõpp 1928. aastal pani eraomandiga juba harjuma hakanud kogukondi Loode-Venemaal kollektiviseerimise eest põgenema: vepslased siirdusid sügavamatesse metsamassiividesse Venemaa Euroopa-osast kuni Kemerovo oblastini Edela-Siberis (Strogalštšikova 2016: 90).

Põlisrahvaste edutamise poliitika oli Nõukogude riigi ideoloogiline samm, mis liitis hariduslikud eesmärgid ja poliitilise propaganda rahvuskeelse kultuuriruumiga. Kirjaoskus ja (nõukogulik) haritus pidid kasvama rahvuskeelse hariduse ja kultuurielu kaudu. See eeldas aga omakeelse koolisüsteemi, õpikute ja õpetajate olemasolu, seega kirjakeelte loomist, õpetajate koolitamist, haridusliku ja propagandakirjanduse olemasolu. Toonases Leningradi oblastis elanud vepslaste näitel tähendas see, et 1935/1936. õppeaastaks õppis 53 vepsa algkoolis 2533 ning seitsmes mittetäielikus keskkoolis 554 õpilast (Strogalštšikova 2016: 97). Sellesse arvestusse ei kuulu Karjala ANSV vepsa elanikkond, kuna sealseks hariduskeeleks sai soome keel. NSV Liidus elas tollal üldse üle 30 000 vepslase. Vepsa päritolu õpetajaid koolitati kahes pedagoogilises tehnikumis, mis asusid Domožirovos ja Lodeinoje Poljes (vps *Põud*). Aastatel 1931–1935 said ettevalmistuse ka 166 vepsa rahvusest kultuuri- ja propaganda-töötajat (Strogalštšikova 2016: 95–96).

Kirjaoskus ja omakeelne algharidus, aga ka administratiiv- ja ühiskondlik elu rahvuspiirkondades oleks olnud rahvusliku emantsipeerumise eeldus. Selle lühikesee lootustandva perioodi 1930-ndatel lõpetas pööre stalinistlikus rahvuspoliitikas ning Suur terror, mis tõi kaasa nii rahvuskeelse hariduse kaotamise, otsese venestuse alguse, rahvusintelligentsi tegevuse allasurumise või selle esindajate hävitamise fabritseeritud süüdistuste alusel, repressioonid edukama elanikkonna kallal jms. Kollektiviseerimise eest põgenemine ja repressioonid rahvuslikel ja ideoloogilistel

¹ NEP (vn *новая экономическая политика*) oli uus majanduspoliitika.

põhjustel on teemad, millega Venemaal sai avalikult tegelema asuda alles 1990. aastatel. Pole kindel, kas see on võimalik praegu, kui Venemaa vajab uut käiku oma „kuulsusrikka mineviku” narratiivis, seda nii sõjas kui ka üldlises venekeelse ja -meelse riigirahvuse ülesehitustöös (vrd Tiškov 2011).

Nõukogude Liidu võit Teises maailmasõjas, aga ka sõjaga kaasnenud inimkaotused ja elanikkonna ümberasustamine põlistelt aladelt tagalapiirkondadesse ning probleemid kodupaikadesse naasmisega sõja lõppedes andsid XX sajandi teisel poolel venestusele hoogu. Läänemeresoome rahvastele tähendab see venestunud põlvkondi, aastakümneid, kui mittevenelaseks olemine oli häbiasi, kui kadus keel ja iseendast lugupidamine oma rahvuse esindajana (vepslaste assimileerimise kohta vt ka Jääts 2023). 1930-ndate lootusrikas periood osutus kokkuvõttes liiga lühikeseks, et sellest oleks jäänud püsiv jälg vepslaste rahvuslikku eneseteadvusse.

Rahvusliku arengu või selle lootuse teine etapp jääb perestroika aega 1980-ndate lõpus ning sellele järgnenud kümnenditesse. Vepsa rahvuslik ärkamine oli Venemaa väikerahvaste seas üks hoogsamaid. 15. juunil 1987 leidis aset esimene vepsa rahvuskongress, kus seati eesmärgiks taastada kirjakeel ja omakeelne haridus, luua rahvuslikud administratiivpiirkonnad ja käivitada neis isemajandamine (Strogaļštšikova 2016: 122–124). Selles osas saatis suurem edu kirjakultuuriga seotud projekte – trükiste väljaandmist ja rahvusteaduslikke uuringuid.

Toona lootusrikkalt alanud protsessid on praeguseks suuremas osas liiva jooksnud. Venemaal, kus ressursse kontrollib keskvõim ettevõtetele antavate tegevuslubade või ohjes hoitavate oligarhide püramiidsüsteemi kaudu, pole mõeldav, et kohalikud rikkused saaksid mingilgi kujul kuuluda põlisrahva kogukondadele või teenida olulisel määral nende huve. Vepsamaa metsavarudest ja vääriskivimitest (nt diabaas, kvartsiit) saadav tulu voolab piirkonnast välja, täidab kellegi teise taskuid või toidab sõjamasinat. Riiklikest eelarvevahenditest rahvuskultuurilistele tegevustele jagatav pisku on samuti omamoodi kontrollimehhanism rahvusideoloogilise mõtlemise suunamiseks või selle summutamiseks.

Käesolevas artiklis on vaatluse all vepsa XXI sajandi rahvusliku kultuurielu üks vähem vaadeldud tahke – filmikunst. Siiani on kajastatud ennekõike vepsa kirjasõnapõhist kultuuri (Ogrõzko 2011; Ernits 2013; Zaitseva 2021), samuti üldiseid ajaloolisi ja ühiskondlikke protsesse (nt Kurs 2001; Strogaļštšikova 2008, 2016). Vaatlen, milliste vahendite ja kujundikeele abil käsitlevad vepslaste endi või neist tehtud filmid rahvuskultuuri. Kus asuvad rõhuasetused visuaalkunstis ja mis on põhilised viljeldavad allžanrid? Kas vepsa filmikunstist kajab vastu üldistav sõnum eelnevalt kirjeldatud (lähi)ajaloolist ja praegust konteksti arvesse võttes?

Etnograafilised filmid vepslastest XX ja XXI sajandil

Enne vepslaste osalusel valminud filmide juurde asumist käsitlen neist tehtud filme. Eelkõige saab siin kõnelda eesti etnograafide tööst vepsa külades alates 1960. aastatest. Toonase Eesti NSV Riikliku Etnograafiamuuseumi direktor Aleksei Petersson algatas ulatuslikuma soome-ugri materjali kogumise Venemaale korraldatud

ekspeditsioonidel (Jääts 2018). Oluline roll visuaalantropoloogilise filmitegemise alustamisel oli ka muuseumi toonasel fotograafil Toivo Pedakul. Muuseumile muretsesi kaasaegne filmimistehnika ja lisaks tavapärasele joonistamisele ja fotografeerimisele hakati välitöödel huvipakkuvaid tegevusi üles võtma. Selle idee sai Peterson 1959. aastal Soome kolleegidelt (Intervjuu 2011). Etnograafilise filmi tegemine tähendas toona põhilikku teaduslikku ettevalmistustööd, stsenaariumi koostamist, aga ka filmis osalejate oskuste eelkontrolli ühe või teise töövõtte jäädvustamiseks (vrd Peterson 1983: 33–34). Etnograafiline film pidi olema pigem uurimisdokument kui -tulemus. Petersoni (1973, 1983: 34) nägemuses oli etnograafilise filmi põhiväärtuseks ajaloolise tõe, „historismi” esitamine, erinevalt samal ajal läänes juba tekkima hakanud n-ö vaatleva kino põhimõtetest, mis ei teeskle kaamera kohalolu puudumist, filmitegija isiklikku subjektsust jm (vrd Young 1995 [1975]; Grimshaw, Ravetz 2009).

Etnograafiamuuseumi vepsa välitööd keskendusid esemete kogumisele lõunaning keskvepsa külastutes. Audiovisuaalselt salvestati unikaalseid tegevusi, mis igapäevapraktikast juba kadumas olid, kuid mida elanikkond veel valdas. Nii valmisid filmid vepslaste varasemast traditsioonilisest eluviisist („Vepslased 20. sajandi algul”, filmitud alates aastast 1966, valmis 1981) ja ühepuupaadi tegemisest („Ühest puutüvest õonestatud vene tegemine”, filmitud aastal 1967, valmis 1980; vt Eesti etnograafiline film III).

Hilisematel kümnenditel on audiovisuaalne salvestamine välitöödel koos tehnika arenguga üha enam hoogu saanud. Koos järkjärgulise digiteerimisega, mis sai alguse 1990. aastatel, on filmimine saanud tänapäeva Eestis ekspeditsioonitegevuse lahutamatuks osaks. Ometigi ei tähenda selline jäädvustamine veel valmisfilmide tegemist. Välitöödel salvestamisel ei olegi sageli eesmärki valmisfilmina avalikkuse ette jõuda. Sellel on ennekõike arhiveeriv eesmärk. Tänapäeval on antropoloogilisele filmitegemisele lisandunud uurimiseetikaga seotud problematika, mis kultuuriliselt unikaalse, tundliku ja huvitava materjali talletamise ja avalikkusele esitamise üha keerulisemaks teeb.

Peale professionaalide (Eesti Rahva Muuseumi, Eesti Kirjandusmuuseumi töötajate) on vepslasi XX sajandi viimastel kümnenditel filminud ka asjaarmastajad. Küllaltki hoomamatu ja läbiuurimata teema on nõukogude ajal turismi ja matkamisega tegelnud inimeste koduarhiivid. Loode-Venemaa ja Karjala paigad olid suurepäraseid suusa-, süsta-, ratta- või automatkade sihtkohad. Lisaks fotoaparaatidele olid toona levinud 8- ja 16-millimeetrised filmikaamerad, peale retkedel osalejate seikluste ja loodusvaadete jäid kaamerasilma ette ka kohalikud inimesed, nende tegevused ja elupaigad. Nii näiteks on Pärnu matkaklubi selleaegsetest rühmajuhtidest vepsa aladel filminud Avo Vaan ja Arno Sults, samuti Eesti Matkaliidu pikaajaline president Guido Leibur, kuid kindlasti leidub eraarhiivides päris huvitavat materjali teistelgi toonastel harrastus- või (pool)professionaalsetel matkajatel. Hobifilmimine ei ole kadunud ka XXI sajandil, olukorras, kus salvestamine on saanud tehniliselt kättesaadavaks kõigile.

Ka Eesti etnoloogid, folkloristid ja teised huvilised on vepslastest sel sajandil filme teinud. Laiema publiku ette on jõudnud neist kaks. 2006. aastal valmis ETV-s Taisto

Raudalainen ja Madis Arukase pooltunnine etnograafiline film „Elavalt maetud”. Film on üles võetud 2005. aastal Karjala Vabariigis, põhjavepsa asuala D’äšarve (Jašzero) külas ja see portreeterib küla viimast põliselanikku Maria Anissimovat. Näidatakse tema animistlikku uskumusmaailma, itkemist mehe haul ja vaateid iga-päeva elule.

Vähem kättesaadav on Eesti Kunstiakadeemia 2006. aasta tudengiekspeditsiooni käigus kesk- ja lõunavepsa külastutes salvestatud materjalist valminud pooltunnine film „Vepsa naised, mehed ja töö” (2007, autor Fideelia-Signe Roots). Filmi fookuses on traditsiooniline tööjaotus ja soorollidega seotud arusaamad vepsa külades. Indrek Jäätsi ja Maido Selgmäe autorluses valmis ligi tunniajane film „Läbi vepslaste maa: 50 aastat hiljem” (Eesti Rahva Muuseum, 2016). Filmitegijad läbisid 2015. aasta suvel paari päeva jooksul jalgsi sarnase teekonna lõunavepsa külastutest Ojati-äärsete keskvepsa külastuteni, kus 1965. aastal olid liikunud Aleksei Peterson, Ants Viires ja Evi Tihemets. Filmis avaneb poolsajandi jooksul süvenenud olukord – väljasurevad külad, assimilatsioon. Kohalike inimeste minevikumälestusi aitavad filmis elustada omaaegsed ekspeditsioonifotod.

Mitmete vepsa-uurijate videotalletusi välitöödelt leidub Eesti Rahvaluule Arhiivis, Eesti Rahva Muuseumis, Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis. Küllap jõuab mingi osa nendestki ükskord avalikkuse ette. Vepslasi on salvestanud ka Soome, Vene ja muude maade uurijad ja asjahuvilised. Mainigem siin näiteks soome ajakirjaniku ja hõimuhuvilise Hannu Hyttineni Vologda oblasti Pžare külastus üles võetud filmi „Metsäkylien kansa” („Metsakülade rahvas”, 1998).

Nüüdseks juba üsna hoomamatul hulgal on Venemaal eri filmistuudiod või üksikettevõtjad loonud vepslastest filme ja populaarses formaadis telesaateid, mis on avalikkusele kättesaadavad internetikeskkondades, eelkõige YouTube’is. Sisestades seal kas või venekeelse märksõna *вепсы* (‘vepslased’), leiab kümneid viimaste aasta(kümne)te jooksul erinevates vepsa piirkondades tehtud filme või saateid, mis tutvustavad venekeelsele vaatajale vepslaste ajalugu, kultuuri ja elu tänapäeval. Harilikult kuni tunniajased videod võivad kuuluda teleajakirjanduslikesse sarjadesse Venemaa väikerahvastest, nagu „Уникальная Россия” („Ainulaadne Venemaa”), „Коренные народы сегодня” („Põlisrahvad täna”), „Малые народы России” („Venemaa väikerahvad”), „Национальность ru” („Rahvus ru”), „Россия, любовь моя!” („Venemaa, mu arm!”), ning on sageli tempokad ülevaated metsavööndi suhteliselt vähetuntud põliskasukatest. Olles neid juba mõnevõrra vaadanud, hakkavad seal korduma paigad, inimesed ja teemad, kuid Venemaa suurust arvestades võib see silma torgata vaid teemaga kursis olevale vaatajale.

Saated püüavad sageli tähelepanu iseloomulike pealkirjadega, rõhudes salapärale, animismile, metsakeskkonnale või muinasjutulikkusele: „Лесные духи вепсов” („Vepslaste metsavaimud”), „Сказки вепского леса” („Vepsa metsamuinasjutud”), „Колдуны вместо врачей. Запрещённый язык. Параллельный мир в 350 км от Питера” („Nõiad arstide asemel. Keelatud keel. Paralleelmaailm 350 km kaugusel Piiterist”). Neis kajastub ennekõike internetiajastu soov varustada huvilist kättesaadava infoga, kõita tähelepanu ja rikastada teadmisi. Vepslasi, kes neis venekeelsetes saadetes sageli ise sõna saavad, kajastatakse nii põliselanike kui

ka ekspertidena. Põliselanike rustikaalset, looduslähedast, aga tihti ka nõukogulikult halli elukeskkonda ei kujutata enam alavääristavalt. See on tänapäeva Venemaa tege-likkus, mida pole mõtet kaaskodanike eest varjata. Vepslased on siin unikaalse rahvuse esindajad, ajalootuultes ellu jäänud kangelased, mitte alaarenenud mittevene barbarid, nagu neid võidi kujutada poole sajandi eest.

Loomulikult on selliste audiovisuaalsete teoste hulk kasvanud alates video-ajastust, eriti seoses digitaalsete salvestusvõimalustega viimase paarikümne aasta jooksul. Väikerahvaste eluolu ja kultuurilise mitmekesisuse demonstreerimine on ideoloogiliselt oluline ka nüüd. Enamgi veel, väikerahvaste olemasolu esiletoomine on postkoloniaalsete suurriikide (Venemaa, Hiina, USA jt) reaalpoliitiline reaktsioon paljukultuurilisel ajastul. Ukraina sõda asetab Venemaa väikerahvad olulise kahurilihana uude väärtustatavasse rolli „kodumaa kaitsel”, suurendades niiviisi keskvoimule kasulikult nende nähtavust ja „vajalikkust”.

See erineb varasemast nõukogulikust tavast kujutada väikerahvaid üksnes etnograafiliste objektidena (vepslastest vt näiteks „Киножурнал Советская Карелия Апрель № 4”, 1968 / „Kinožurnaal Nõukogude Karjala Aprill nr 4”, 1968) või siis mingis (post)nõukogulikus võtmes (nagu omaaegses telesaates „Клуб путешественников. Земля вепсов”, 1989 / „Filmimatkade klubi. Vepslaste maa”, 1989). Viimases on unikaalsed kaadrid perestroikaegsest esimesest vepsa kongressist 1987. aasta suvel Järvede külastus, kuhu kogunes kümneid oma keele ja kultuuri saatuse pärast mures olevaid vepsa haritlasi, aga ka asjahuvilisi Eestist.

Teise pilk vepslastele

Vaadates üle paari viimase aastakümne jooksul nii Eestis kui ka mujal vepslastest tehtud filme ja muid materjale, tekib paratamatult küsimus nende sõnumi ja neis väljenduva mõtteviisi kohta. Siinkohal on kõne all kaks vaatenurka. Väljastpoolt tulnud uurija, ajakirjanik või filmimees peab looma isikliku ettekujutuse uuritavast või kajastatavast rahvast ning nende problemaatikast. Ajakirjanduslike formaatide puhul (nagu Venemaa telesaated) on see suhe põgusam, kuigi mitte ilmtingimata pealiskaudne. Tegijad on üldjuhul professionaalid ning nende töödes on tunda etnograafilist närvi.

Teleajakirjanduse, kuid ka etnograafilise filmi eesmärk on ennekõike kultuuri tutvustada, heal juhul ka tõstatatud probleemidele kaasa mõtlema suunata. Probleeme aga on tänapäeva vepsa kultuuris ja elukeskkonnas küllaga: hääbuv keel ja rahvaarvu langus, ajaloo pained, keskkonnaprobleemid jm. Kõik see vaatab vastu Venemaa telesaadetest. Neist kumab läbi kaastunne, ehkki tavaliselt ei võta venekeelne ajakirjanik nõukogude koloniaalmineviku suhtes avalikult kritiseerivat hoia-kut, vaid on pigem „üldistavalt sotsiaalne”.

Eesti või soome autorite filmid on tehtud enamasti teistsuguselt, hõimurahva positsioonilt. Kui film portreerib üksikisikut (nagu „Elavalt maetud”), tuleb ühiskonna- või keskkonnakriitika, ajalooline traagika esile isiklikumalt ja terava-
malt, vähemate filtritega. Vepslastest tehtud filmide ja saadete puhul torkabki silma

inimeste lähema ja ulatuslikuma portreeterimise vähesus. Inimesed saavad sõna palju, kuid ei avane tegelike isiksustena. Ka kõige teravamad väljaütlemised ei loo inimesest kuigivõrd head pilti, kui see jääb filmis vaid mõneminutiliseks episoodiks teiste samasuguste voos.

Väikerahvaste kultuurilisi esitusi iseloomustab justkui kohustuslik üldistuslikkus, mis ei keskendu rahva isikupärale. Väikerahva esindaja nagu ei väariks isiklikku süvenemist, sest muu näib asjakohasem. See muudab väikerahva kultuuri eba-isikuliseks objektiks, isegi kui võimusuhted ei ole enam (post)koloniaalsed, vaid kõik toimub XXI sajandil „kõige parema tahtmise juures”, kaasamõtlevalt, kaastundlikult. Õnneks on teiste soome-ugri rahvaste esindajatest siiski isikufilme tehtud, näiteks Liivo Niglase „Armastuse maa” (2016) ja Renato Borrayo Serrano „Ivanna elu” (2021), mõlemad on portreed neenetsitest.

Siinkohal on huvitav kajastada vepslaste endi reaktsioone neile filmidele ja saadetele. Vaadata filmi oma rahvusest, „sinust endast”, on kahtlemata midagi muud kui näha kellegi teise kohta tehtud linateost. Võimalik, et sarnane kogemus on kõigil väikerahva liikmetel mingil kujul olemas, selle puudumine või nähtuse teadvustamatus kõneleb aga ka enesepositsioneerimist või identiteedist üleüldisel kultuuriväljal.

Oma rahvuse kannatuste ja assimilatsiooni nägemine filmides ei tekita kelleski positiivseid tundeid. Paraku ei aita sellised linateosed olukorda muuta. Väljastpoolt tulnud filmitegijate esituses näidatakse väikerahva kultuuri tihti väljakujunenud stereotüüpide kaudu – ning selles pole isegi rahvaste esindajatele palju uut. Vastupidi, nad võivad tunda end hoopis enam surve all olevatena. Selline tahtmatu surve – „miks te ise olete lasknud asjadel nii kaugele minna” – on suurte või paremas olukorras olevate rahvaste esindajatele üldjuhul tundmatu.

Eesti filmitegijate tehtud väheseid vepsa filme vaadanud vepslased on väljendanud nõrka protesti: kas seda kõike – lagunevad külad, vananev elanikkond, maha jäetus – on vaja niimoodi näidata? Selles võib ära tunda soovi näha tegelikkust teisiti, nii nagu seda on aastakümnete jooksul kujutatud nõukogulike arusaamade järgi: valitud ilukaadrite, pealiskaudse positiivsuse ja optimismi kaudu. Kardinaalselt erinevatel väärtushinnangutel on pikk aja- ja kultuurilooline taust ning neid pole võimalik kuigi kiiresti muuta ega kokku põimida.

Vaadates filmi väikerahva olukorrast või saatusest, ilmnevad nii erinevad kultuurilised kui ka esteetilised arusaamad. Tänapäeval ei saa isegi vene telereporteritele ette heita lausvõltsi tegelikkuse esitamist. Neil on mujalt tulnuten võimalik võtta infovahendaja roll, mis ei eelda süvahinnanguid, kuid sunnib arvestama asjaoluga, et käsitletav väikerahvas elab sellessamas riigis. Väikerahva esindaja on aga paratamatus eksistentsiaalses lõksus. Nähes ennast ja oma kultuuri teise poolt kujutatuna, ei ole taganeda kuhugi, iseäranis siis, kui kaamera ette on jäänud elu hallim pool.

Väljastpoolt Venemaad tulnud filmitegijal või uurijal on võimalus esitada väikerahva tegelikkust teisest rakursist. Samas ei ole vastutustundlikul autoril õigust võtta filmis dotseerivat positsiooni – muutuda ideoloogiliseks kriitikuks, sõita poliitiliste stamphoiakute turjal, minetada empaatia või muutuda kultuuriliseks omastajaks. Sellist suhtumist võis kogeda veel XX sajandi eesti etnograafias, mis kajastub välitööpäevikutesse talletatus (vrd Siragusa, Arukask 2017; Leete, Koosa 2021) või

etnograafiliste esemete hankimise võttestikus üldiselt. Õnneks on eesti või soome uurijate filmid pigem rikastanud visuaalantropoloogilist vaatenurka vepslastest.

Ühelgi eelkirjeldatud juhul pole põhjust öelda, et linasteoste adressaadid on esma-joones vepslased ise. Teaduses ja selle populariseerimises on tänapäeva auditooriumiks pigem rahvusvaheline kogukond, keda tuleb kõnetada *lingua franca*'s, seda nii keelises kui ka kujundlikus mõttes.

Vepslaste filmid etnograafiast ja ajalooost

Vepsa rahvuslik filmilooming sai alguse XXI sajandil. Vaibunud oli 1990. aastate perestroikajärgne entusiasm, selgeks oli saanud Venemaa *de facto* inertsus rahvus-ning majandusküsimustes. Uuenenud keskvoim oli end kogunud ja „tõestanud” nii Tšetšeenia sõdades kui ka tahtes impeerium rahvusvaheliselt taas maksma panna. Venemaal oli aastatuhandevahetusel ja hiljemgi tunda liberalismi hõngu, jõudu kogus kujunev keskklass, toimus mitmeid uuendusi.

Muutuste võimalikkust 1990-ndatel tunnetas ka täisikka jõudnud vepslaste (või vepsa esivanematega) Petroskoi linnakeskkonda koondunud noortepõlvkond. Seda 1960–1970-ndatel sündinud põlvkonda iseloomustab teadlikkus oma etnilisest päritolust. Samal ajal ei olnud neile enamasti edasi antud esivanemate keelt – selle otsuse olid nende eest teinud nende (vana)vanemad, kes teadsid, mida tähendab mittevene väikerahva esindajaks olemise alandav kuvand Nõukogude Liidus.

Piirkond, kuhu on ulatunud lääne (ennekõike Soome) kultuurimõjud, on just Karjala Vabariigi kaguosas asetsev põhjavepsa asuala. Selles mõttes ei ole Soome riik ja rahvas olnud üksnes kultuurilised saajad (vrd karelianismi ajaloolise pärandiga soome kultuuriloos XIX–XX sajandil) või „omastajad” (nt Silvonen, Kallio 2023), vaid ka andjad ja mõjutajad positiivses, kuigi eri ajalooetappides vastuolulises mõttes. Demograafiliselt oli Karjala ANSV ning selle riiklik-administratiivne järglane XX sajandi lõpuks otsustavalt venestatud, ent nii piirkondlikus kui ka kultuurielus andis tooni erinevate karjala rahvusrühmade, lüüdilaste ja (põhja)vepslaste pärand. Sõjajärgsetel aastakümnetel oli iseäranis oluline Karjalasse põgenenud ingerisoomede elanikkonnaga kaasnenud positiivne kultuurimõju, kuni see vaibus 1990. aastate jooksul nende massilise lahkumisega Soome.

Vepsa noortepõlvkonna tegevuse väljundiks XXI sajandi alguses sai noorteorganisatsiooni Vepsän Vezad (Vepsa Võrsed) asutamine 2003. aastal. Seltsi toonase juhi Alevtina Soldatova² sõnul oli tegemist entusiastlike noorte inimestega, kellel vaadatamata teadlikkusele oma (esivanemate) päritolust ei olnud ühtset arusaama, kes nad õieti on, milles seisneb vepsa kultuur ning vepslaseks olemise tuum (vt ka Gongiš 2025: 40–41). Üheks iseenda otsingute väljundiks saigi etnograafilise filmi tegemine. Nii valmis 2005. aastal vepsakeelne etnograafiline rekonstruktsioon, vepsa pulmast kõnelev film „Vepsän sai” („Vepsa pulm”). Vahendid filmi tegemiseks hangiti ise, kir-

² Tema kirjanikunimi on Alevtina Gongiš.

jutati stsenaarium, otsiti võttekohad. Peale kaameramehe osalesid vaid vepsa päritolu inimesed. Talvised võtted toimusid 2004. aastal põhjavepsa piirkonnas, suvised 2005. aasta augustis keskvepsa külastutes Leningradi oblasti Podporožje rajoonis. Kaasati ka kohalikke külaelanikke.

Filmi käsikirja kallal töötasid vepsa päritolu lingvist Olga Žukova ja folklorist Irina Vinokurova. Kogu projekti sisuline vedamine oli Alevtina Soldatova õul: ta korraldas logistikat ja otsis vahendeid Soomest (nt filmi monteerimine Soome rahvusringhäälingus). Filmi esitleti mitmel pool vepsa asualadel. See sidus eri piirkondade vepsa kogukondi. Oma keele ja päritolu kohta käivad teadmised suuresti kaotanud vepsa noortele oli filmitegemise protsess oluline oma identiteedi alases diskussioonis.

Järgneva kümmekonna aasta jooksul valmis vepsa aktivistide eestvõttel neli-viis etnograafilist filmi: „Živatad vepsläižiden elos” („Loomad vepslaste elus”, 2008), „Vepsläižen kodin südäin” („Vepsa kodu südames”, 2012), „Sel’ktas vedes kala kokib” („Puhtas vees kala võtab”, 2014), „Paimnen torvut” („Karjusesarv”, 2015), „Vepsän man poig” („Vepsamaa poeg” – selle valmimise kohta pole lõplikku infot). Nagu pealkirjadest näha, jutustavad filmid loomade osast vepslaste elus, traditsioonilisest ehitusest ja sisustusest, kalapüügist, loomakasvatusest ja rahvapillidest. Need projektid käivitas Petroskoi vepsa seltsielu eestvedaja, kultuurikorraldaja ja ajakirjanik Larissa Smolina.

Vepsa külades filmimisele eelnes teaduslik uurimistöö ning sobivate võttekohtade ja vastavatel teemadel vepsa keeles kõnelejate leidmine (Magija vepsskogo kino 2016). Erinevalt esimesest, täielikult lavastuslikust filmist „Vepsän sai”, on hilisemad olnud uurimuslikumad, kuigi ka neis leidub lavastatud episoodi. Valminud filme on tiražeeritud DVD-del, nendega on käidud konkurssidel ja seal ka edu saavutatud. Need konkursid pole küll olnud kõige olulisemad rahvusvahelised visuaal-antropoloogia foorumid, kuid tegijate jaoks on väikegi eduelamus ja selle kogukonnas teatavaks saamine oluline. „Živatad vepsläižiden elos” saavutas esikoha 2014. aastal Eestis soome-ugri filmifestivalil (Esimese soome-ugri filmifestivali... 2014), „Paimnen torvut” pälvis laureaadistaatuse 20. rahvusvahelisel ökoloogiateemalisel telefestivalil Venemaal, kuhu oli esitatud üle 400 filmi mitmelt poolt maailmast (Film o vepsskih traditsijah 2016).

Vepsa kultuuriseltsi eestvedamisel loodud ajaloolis-etnograafiliste filmide sarjas valmis 2019. aastal Venemaa Föderatsiooni presidendi rahastu toel kuuest umbes veerandtunnisest vepsakeelsest filmist koosnev tsükkel „Vepsän man vägi” („Vepsamaa vägi”). Neis käsitletakse ajalugu, keelt, kirjandust, folkloori, rahvuskööki ja traditsioonilist käsitööd.

Eemalt vaadates tundub aga, et etnograafiliste (paiguti lausa rahvusromantiliste) filmide tegemine on end ammandanud. Kuigi vepsakeelsetes filmides on puudutatud näiteks ökoloogia teemat, on nende põhilaad siiski minevikulise etnograafia kujutamine. Nii nagu soomlastel ja eestlastel olid XIX sajandil modernse rahvuskultuuri ülesehitamisel olulisimaks ressursiks folkloor ja etnograafilised allikad, näib see XXI sajandil olevat ka vepslaste jaoks. Traditsiooniline rahvakultuur ei tarvitse pea 200 aastat hiljem, globaliseerumise ajastul avalikkust enam samal moel

kõnetada. Väikerahvaste ees seisab ülesanne: mille kaudu end nüüd leida ja väljendada.

Etnograafilised rekonstruktsioonid on Venemaal kõige turvalisem ja võimude soosituim rahvustunde väljendamise viis. Etteantud raamides püsimine tagab mingisugusegi riigipoolse rahalise toe, liigne isemõtlemine ning, veel hullem, koostöö ja finantseeringud välismaalt võivad kaasa tuua riigivastase välisagendi staatuse.

Peale etnograafiafilmide on vepsa kogukonna initsiatiivil ja osavõtul tehtud ka muid linatöid. 2012. aastal valmis Dmitri Gridinil portreefilm vepsa rahvuspoeedist Nikolai Abramovist (1961–2016) pealkirjaga „Молоко” („Piim”), mis on oluline materjal ootamatult lahkunud luuletajast. Mainida tuleb ka Podporožje linna vepsa juurtega ajakirjaniku Pjotr Vassiljevi – kes ühtlasi on oma rahva ajaloo uurija, luuletaja ja kirjanik, Venemaa kirjanike liidu liige – algatusel tehtud projekte, tihti koostöös eelmainitud Gridini ja Abramoviga.

Vassiljevi eestvõttel valmis 2017. aastal 18 minuti pikkune venekeelne dokumentaalfilm „Бенское rope” („Vepsa traagika”). Film on 1930. aastatel alanud repressioonidest keskvepsa Ojati jõe piirkonnas, mille käigus tegi punavõim kulakuks, riisus paljaks ja deporteeris umbes 200 vepsa peret. Vassiljevi film puudutab vepsa teemat hoopis teise nurga alt kui varem käsitletud filmid Vepsamaa n-ö etnograafilisest kuldajast. Sõna saavad kunagiste ohvrite lapsed ja lapselapsed, teiste seas vepsa rahvuspoeet Nikolai Abramov, kelle elusaatus oli iseloomulik traumaatilise minevikuga rühma järeltulijale. Film sai 2017. aastal esikoha dokumentaalžanris Peterburis toimunud rahvusvahelisel turismi- ja spordifilmide festivalil „Золотая вершина” („Kuldne tipp”, Dokumentaalnõi film 2017) ja on praeguseni YouTube’is kättesaadav.

Kuigi Venemaal alustati stalinistlikest repressioonidest, nende ohvritest ning nõukogude kuritegelikust režiimist kõnelemist juba perestroika ajal, on ühiskonnas pea 40 aastat nii võimu kuritegusid kritiseeritud kui ka sedasama võimu ülistatud. Need kaks diskursust on perekondades ja kogukondades hämmastavalt põimunud. Mõrvarid võivad ühtlasi olla kõige suuremad kangelased ning kõrvuti võivad asetseda erineva ideoloogilise sõnumiga monumendid. Minevikusündmustest pole suudetud õppida, pigem kõneleb see teadlikust mälukaotusest või oskusest argireaalsust endale sobivalt kohandada, mis on repressiivsüsteemis elavale inimesele paraku alati omane olnud. Praegu, kui Venemaal on suletud nõukogude võimu kuritegusid ja ohvrite saatust uurinud ühing Memorial (Vene kohus 2021) ning taas pannakse püsti peatimuka monumente, on kaalukauss ühte suunda tagasi kaldumas.

Vassiljevi eestvõttel tehtud töödest nimetagem veel 2018. aastal valminud vepsa metsaelule ja jahipidamisele pühendatud filmi „Сарозерская охота” („Sarjärve jaht”), kus etnograafiline sissevaade põimub vepsluse olemuse otsingutega.

Vepsa ajalooline mängufilm „Armastan”

Vepslaste kallal 1930-ndatel läbi viidud repressioonidest kõneleva dokumentaalfilmi juurest on hea liikuda temaatiliselt haakuva, teadaolevalt seni ainsa vepsa-teemalise mängufilmi juurde. Tõsi, tegemist on ajaliselt varasema, 2005. aastal

valmis saanud teosega. Filmi stsenaarium põhineb Pjotr Vassiljevi venekeelsel jutustusel „Блуждания любви” („Armastuse eksirännakud”, Vassiljev 2015). Filmi idee ja stsenaariumi kaasautor, kaamera- ja helimees ning monteeriija on kohaliku erastudio Greenpicture omanik Dmitri Gridin. Ühe osatäitjana lõi filmis kaasa vepsa poet Nikolai Abramov. Et mängufilmi žanr pakub dokumentaalfilmiga võrreldes teistsuguseid, ehk ka vabamaid võimalusi oma rahvust ja selle lugu kujutada, vaadeldagem seda linateost natuke lähemalt.

Film „Armastan” räägib loo kohaliku tähtsusega Venemaa linnakese ajalehe peatoimetajast, kes asub avastama „kadunud maailma”: XX sajandi esimesel poolel kollektiviseerimise eest taigasse põgenenud salapärast vepsa kogukonda, õieti nende järeltulijaid pea sada aastat hiljem. Filmi alguses avastab erru siirduv sõjaväelendur metsamassiivi kohal viimaseid teenistuselende tehes seni teadmata asustuse. Ta kõneleb sellest ajalehetoimetajale ning meestel tärkab hullumeelne idee korraldada metsa ekspeditsioon.

Ekspeditsiooni läbiviimiseks on vaja sõjaväesoomukit, aga ka muud varustust. Kõige selle hankimiseks pööratakse kohaliku ärimehe poole, kelle tingimus on, et kaasa peavad tulema nii tema kui ka ajalehe sekretärineiu, kellele uusvenelasest rikkur on silma visanud. Nii asutaksegi ühel sügispäeval viiekesi teele – ajakirjanik, lendur, ärimees, sekretärineiu ning soomukijuht. Peagi lähevad reisiseltskonna suhted keeruliseks: ärimees purjutab, ajab neiule ligi ja dikteerib oma nõudmisi. Korraga ollaksegi karvupidi koos ning samal ajal astub võsast välja püssiga „taiga isand”, kes paha ärimehe selja tagant maha kõmmutab. Autojuht pageb kabuhirmus metsa, kolm ülejäänut võtab saladuslik metsamees vangi ja konvoeerib asundusse – otsitavasse vepsa kogukonda.

Edasine on segu ajaloo- ja etnograafiatunnist, draamadest tegelaste vahel, isenesest idüllilise vangipõlve kitsaskohtadest ja koduigatsusest. Ükshaaval ja eri asjaoludel õnnestub kolmel „maadeavastajal” asundusest jalga lasta. Ajakirjanikul aitab põgeneda ta vepsa armastatu. Talvine teekond tagasi tsivilisatsiooni on kurnav ning mees pääseb napilt eluga. Ees ei oota teda aga midagi head: tema tööposti on hõivanud varem naasnud sekretärineiu, kodus naise ja tütre juures on uus jõuline jõmm, peategelane ise on aga surnuks kuulutatud ning kohalikul kalmistul asub isegi ta sümboolne haud.

Loo peategelane, idealistlik Odysseus, keda kodus aga truu Penelope ei oodanud, ongi töötu, kodutu, osatu, eikeegi. Kas tagasitee õilsate laaneelanike juurde on ainus väljapääs? Seda me teada ei saagi. Film lõpeb stseeniga iseenda haul palvetavast peategelasest. Teda kõnetab juhuslikult mööduv õigeusu papp, kes jutlustab talle usulistest väärtustest, mis on kõrgemad lihtnimlikest püüdlustest. Venekeelse filmi vepsakeelne pealkiri „Armastan” (niisamuti on see eesti keeles) peegeldab iga osatäitja armastust millegi vastu – olgu need väärtused siis idealistlikud, seotud rahvuse, vabaduse ja õigusega olla sina ise, või asised: raha, karjäär, omakasu.

Ehkki stsenaarium pole nõrk, vaid põnevusfilmile igati sobiv, ei ole teostus kuigi võrd tugev. Loo alguses näidatakse maanduvat hävituslennukit ja sõitma on pandud nõukaaegne soomustransportöör BTR, kuid see ei korva igalt poolt läbi paistvat madalat celarvet. Veelgi suuremaks probleemiks on tehnilise teostuse kitsaskohad

(tundub, et heli on salvestatud otse kaameramikrofoniga). Montaaž ja filmi tempo reedavad asjaarmastajalikkust, näitlejad on harrastajad (Vassiljev ise peasas, Abramov ning teisedki vepsa ühiskondlikus elus kaasalööjad), kelle diktsioon ja näitlejatöö jätkavad soovida. Film on niisiis siiras ja stiilipuhas amatöörprojekt.

Kuid me peaksime seekord nägema natuke äpardunud *action*-projektist kaugemale – kättesaadavate vahenditega tehtud film on väikerahva ajalooteadvuse ja eneseväljenduse viis. See on autentne avaldus, mille adressaat on lähem kogukond ning vaid spetsiaalne huviliste ring väljaspool seda.

Pisut aega tagasi oli õhus teadmine, et peagi on algamas vepsa rahvuseeposel „Virantanaz” põhineva mängufilmi tegemine. Sellest informeeris siinkirjutajat eepose autor ning vepsa kirjandus- ja kultuurielu suurkuju Nina Zaitseva. Ilmnes, et erinevalt kõigist eelnevatest ei ole see filmiprojekt vaid kohaliku tähtsusega, kuna töö võtab ette Venemaal ja ka rahvusvaheliselt tuntud režissöör Karen Gevorkjan. Tema pika loometee kuulsamaid saavutusi on Tšõngõz Ajtmatovi samanimelise jutustuse põhjal 1990. aastal valminud ning palju auhindu võitnud mängufilm „Kirju koer, kes jookseb mere kaldal”. Teadaolevalt pole vepsa eepose järgi filmi tegemise mõtteid lõplikult maha maetud.

Kokkuvõte

Artiklis olid kõne all vepslastest tehtud filmid – nii need, kus vepslased esinevad kultuurilise objektina (tegijateks valdavalt rahvuskogukonda mittekuuluvad autorid), kui ka need, mis on valminud „seestpoolt” ja kannavad seeläbi enesekirjelduslikku sõnumit. Huvipakkuvamad ongi vepslaste endi tehtud dokumentaalfilmid ja üks mängufilm.

Kes on nende filmide adressaat ja mis on nende sõnum? Pole kahtlust, et XX sajandi vältel etnilist assimilatsiooni ja alandust taluma pidanud väikerahva liikmed vajavad igakülget tuge ja teavet oma tegeliku ajaloo tundmaõppimiseks ning identiteedi turgutamiseks. Isiklik suhe oma juurtega võib perekondlikul tasandil olemas olla, samas vajavad väikerahvad just laiemalt ühendavaid ning diskussioonile kutsuvaid kultuurivorme. Alati polegi esmatähtis nende kunstiline tase ega küpsus, vaid just teemapüstitus – olukorras, kus midagi sarnast kunagi varem tehtud pole.

Samas on väikeste, oma keelt ja kultuuri minetavate rahvaste esindajate probleem suutlikkuses ja tahtes uute rahvuslike kultuurinähtuste ja teemapüstitustega kaasa minna, haakuda. Segaabielud, vene- või ingliskeelne massikultuur oma ahvatlustega, mitterahvuslikult orienteeritud haridussüsteem, globaliseerumine kõige üldisemalt on ammu loonud olukorra, kus tavainimene ei tunne enam tahet ega vajadust end väikerahva liikmena identifitseerida. See, mille eest kunagi võidi ahistada, hüljatakse nüüd vabatahtlikult.

Eelnevat arvestades on tänapäeval iseäranis vajalik väikerahvaste suurem nähtavus ja tunnustatus. See tõstab rahvuslikku prestiiži, mis omakorda soodustab emotsionaalset kuuluvustahet, nihutades identiteeditunde „külmast” faasist „kuuma” (vrd Ehala 2018: 182–187). Vahendite vähesuse tingimustes pole väikesed kultuurid

kunagi olnud konkurentsivõimelised. Kuidas saab üks väike rahvas rääkida oma lugu maailmale, kus domineerib massikultuur, kuid mis veelgi keerulisem, nn suurrahvaste väljakujunenud kõrgkultuur(id), mis juba sajandeid on oma tegelikke ressursse ammutanud sadade väikerahvaste kultuuridest, neelates endasse nende andekamaid esindajaid?

Teine probleem on seotud paratamatu võõristusefektiga. Globaalne mitmekesisuse nõue ei kehti eriti etnokultuurilisele mitmekesisusele. Olla ajalooliselt ahistatud väikese etnilise rühma liige tähendab ohtu isiklikele valikutele ja vabadustele – tänapäeva individualistliku edumaaailma põhiõigustele. Oma rahvaskuuluvusest lahtiütlemine pole tänapäeval ju enam patt, vaid inimõigus, mingisse rühma kuulumine pole esivanemate pärand, vaid isiklik valik. Et olla huvipakkuv keskmisele maitsele, ei piisa tegelikult kultuurilisest eripäradest. Vastupidi, paradoksaalsel moel tuleb madaldada „keskmiste” teadmiste ja maitсени, olla üldise sarnane. Kas läti animafilm „Vooluga kaasa” („Straume”) oleks ikka 2025. aastal oma kategoorias Oscari saavutanud, kui seal oleks olnud midagi spetsiifiliselt lätilikku? Kas enda tutvustamiseks ja kultuuriliseks enesekergitamiseks ei tule väikerahval atraktiivseks või „armastusväärseks” teha mitte ainult rahvalaul ja suitsusaun, vaid ka väljasuremine ja genotsiid? Pole võimatu, et vastus on jaatav.

Artikli valmimist on toetanud Hõimurahvaste programmi uurimisprojekt „Lääne-meresooe rahvausund pärimustekstides” (TMS_2-4/25/268) ja Eesti Teadusagentuuri uurimisprojekt „Ars Moriendi Estonia 2030” (PRG2623).

AUDIOVISUAALSED MATERJALID

Armastan 2005. Autor Dmitri Gridin. Greenpicture.

Dokumentalnõi film 2017 = Документальный фильм о Ленобласти лучший на международном кинофестивале. – 47Канал. https://47channel.ru/video_clip/116593

Eesti etnograafiline film III. Vepslased. DVD ja bukleti koostajad Svetlana Karm, Indrek Jääts. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2015.

Elavalt maetud 2006. Autorid Taisto Raudalainen, Madis Arukask, režissöör Maarika Lauri, operaator Raul Priks. ETV. 29 min. <https://jupiter.err.ee/1608732811/elavalt-maetud>

Film o vepsskih traditsijah 2016 = Фильм о вепских традициях стал лауреатом Международного экологического телевизионного фестиваля. – Льюрாவэльтян. Информационно-образовательная сеть коренных народов. <https://indigenous.ru/modules.php?name=News&file=article&sid=3253>

Intervjuu 2011 = Intervjuu Aleksei Petersoniga. – Eesti etnograafiline film I. Kaks filmi eesti etnograafiast. Aleksei Peterson 80. DVD ja bukleti koostaja Indrek Jääts. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, 2009.

Läbi vepslaste maa: 50 aastat hiljem 2016. Režissöörid Indrek Jääts, Mairo Selgmäe. Eesti Rahva Muuseum. 54 min. <https://www.youtube.com/watch?v=xGa6hLwA0fs>

Metsäkylien kansa 1998. Režissöör Hannu Hyttinen, operaator Kari Ahola.

Paimnen torvut 2015. Autorid Larissa Smolina, Vladimir Slavov. S-Film. 39 min. <https://www.youtube.com/watch?v=qtIDRMUU04Y>

- Sel'ktas vedes kala kokib 2014.** Autorid Larissa Smolina, Vladimir Slavov. S-Film, Vepsän Kul'tursebr. 51 min. <https://www.youtube.com/watch?v=OSeOjOKX0Vo>
- Živatad vepsläižiden elos 2008.** Autorid Larissa Smolina, Vladimir Slavov. S-Film. 17 min. <https://www.youtube.com/watch?v=UMXYxTQW3Lc>
- Vepsa naised, mehed ja töö 2007.** Autor Fideelia-Signe Roots. 29 min. <http://fideelia.future.ee/kunst/videod/vepsa.html>
- Vepsläižen kodin südäin 2012.** Autorid Larissa Smolina, Vladimir Slavov. S-Film. 37 min. <https://www.youtube.com/watch?v=to9iRxMPPHq>
- Vepsän man vägi 2019.** Autorid Maria Filatova, Galina Baburova, Julia Potahina. Vepsän Kul'tursebr. https://fulr.karelia.ru/resursy/Finno-ugorskij_mir/Edinstvo_i_raz-noobrazie/Sokrovishcha_beloj_vesi/
- Vepsän sai 2005.** Autorid Alevtina Soldatova, Olga Žukova. Vepsän Vezad. 35 min. <https://www.youtube.com/watch?v=P-RdFUyynoI>
- Вепское горе 2017.** Autor Pjotr Vassiljev. Dokumentalnoje video. 18 min. <https://www.youtube.com/watch?v=DZcYk7AWdPY>
- Киножурнал Советская Карелия Апрель № 4 1968.** [https://www.youtube.com/watch?v=13pTYOrjk\(WE&list=PLXXZ2ZVP3VQKa6eMwTAlJ4IhJhL5x5vw&index=6](https://www.youtube.com/watch?v=13pTYOrjk(WE&list=PLXXZ2ZVP3VQKa6eMwTAlJ4IhJhL5x5vw&index=6)
- Клуб путешественников. Земля вепсов 1989.** <https://www.youtube.com/watch?v=PX6kj-pxKDM>
- Молоко 2012.** Autor Dmitri Gridin. SvirInfo. 16 min. https://www.youtube.com/watch?v=u8Ee7giSu_4
- Сарозерская охота 2018.** Autor Pjotr Vassiljev. Dokumentalnoje video. 27 min. <https://rutube.ru/video/8b01ae64ebb42b854065a1f2e4f31b4b/>

KIRJANDUS

- Ehala, Martin 2018.** Identiteedimärgid. Ühtekuuluvuse anatoomia. Tlk Maigi Mürsepp. Kirjastus Kännimees.
- Ernits, Enn 2013.** Vepsakeelsest kirjandusest. – Paar sammukest XXVIII. Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamat 2011. Toim Kadri Tüür. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, lk 151–174. <https://doi.org/10.7592/PS/28-6ernits>
- Esimese soome-ugri filmifestivali... 2014** = Esimese soome-ugri filmifestivali parimaks filmiks valiti vepsade „Loomad vepslaste elus”. – Tsiistre linamuuseum. <https://www.linamuuseum.ee/archives/813>
- Gongišt, Alevtina 2025.** Meist vepslastest ja mitte ainult. Tlk Madis Arukask. Tallinn: Argo.
- Grimshaw, Anna; Ravetz, Amanda 2009.** Rethinking observational cinema. – The Journal of the Royal Anthropological Institute, kd 15, nr 3, lk 538–556. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2009.01573.x>
- Hennoste, Tiit 2003.** Postkolonialism ja Eesti. Väga väike leksikon. – Vikerkaar, nr 4–5, lk 85–100.
- Jackson, Jason Baird 2021.** On cultural appropriation. – Journal of Folklore Research, kd 58, nr 1, lk 77–122. <https://doi.org/10.2979/jfolkrese.58.1.04>
- Jääts, Indrek 2018.** Eesti etnograafid lõunavepsa külades 1965–1969. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat, nr 61, lk 44–79. <https://doi.org/10.33302/ermar-2018-002>

- Jääts, Indrek 2023.** Väike rahvas ja suur riik: Vepslaste assimileerumine 1950.–1980. aastail. – Tuna. Ajalookultuuri ajakiri, nr 2, lk 55–69.
- Karelski jazõk 2017** = Карельский язык может функционировать в качестве государственного. – Центр Льва Гумилёва, 3. III. <https://www.gumilev-center.ru/karelskij-jazyk-mozhet-funkcionirovat-v-kachestve-gosudarstvennogo/>
- Kurs, Ott 2001.** The Vepsians: An administratively divided nationality. – Nationalities Papers, kd 29, nr 1, lk 69–83. <https://doi.org/10.1080/00905990120036385>
- Leete, Art; Koosa, Piret 2021.** Metafoorid, millega me töötame: kogumismetoodika kajastused Eesti Rahva Muuseumi soome-ugri ekspeditsioonipäevikutes aastatel 1975–1989. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat, kd 63, nr 1, lk 15–43. <https://doi.org/10.33302/ermar-2020-002>
- Liber, George 1991.** *Korenizatsiia*: Restructuring Soviet nationality policy in the 1920s. – Ethnic and Racial Studies, kd 14, nr 1, lk 15–23. <https://doi.org/10.1080/01419870.1991.9993696>
- Lotman, Juri 2001.** Kultuur ja plahvatus. (Ajalugu. Sotsiaalteadused.) Tlk Piret Lotman. Tallinn: Varrak.
- Magija vepsskogo kino 2016** = Магия вепского кино. – Коренные народы Карелии 29. VIII. <https://knk.karelia.ru/2016/08/magija-vepsskogo-kino.html>
- Noyes, Dorothy 2009.** Tradition: Three traditions. – Journal of Folklore Research, kd 46, nr 3, lk 233–268. <https://doi.org/10.2979/jfr.2009.46.3.233>
- Ogrõzko 2011** = Вячеслав Огрызко (сост.), Вепская литература: материалы и исследования. Москва: Литературная Россия.
- Peterson 1973** = Алексей Юрьевич Петерсон, Вопросы методики этнографических киноъемок. – IX Международный конгресс антропологических и этнографических наук (Чикаго, сентябрь, 1973). Москва: Наука, с. 8–9.
- Peterson 1983** = Алексей Юрьевич Петерсон, Этнографический фильм как документ исследования. – Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXXIII. NSV Liidu rahvaste etnograafia küsimusi. Tallinn: Valgus, lk 30–37.
- Rasporjaženiye 2006** = Распоряжение Правительства Российской Федерации от 17 апреля 2006 года № 536-п. <https://web.archive.org/web/20140826115826/http://www.miningwatch.ru/content/view/112/112/>
- Silvonen, Viliina; Kallio, Kati 2023.** Tradition and ownership: Disputes about Karelian laments in Finland. – Approaching Religion, kd 13, nr 3, lk 40–59. <https://doi.org/10.30664/ar.131229>
- Siragusa, Laura; Arukask, Madis 2017.** Reflecting „the field”: Two Vepsian villages and three researchers. – Sibirica, kd 16, nr 1, lk 75–105. <https://doi.org/10.3167/sib.2017.160104>
- Strogaļšņikova 2008** = Зинаида Ивановна Строгальщикова, Вепсы: историко-этнографический очерк. Петрозаводск: Периодика.
- Strogaļšņikova 2016** = Зинаида Ивановна Строгальщикова, Вепсы в этнокультурном пространстве Европейского Севера. Петрозаводск: Периодика.
- Zaitseva 2021** = Нина Григорьевна Зайцева, Вепская художественная словесность – путь к возрождению народа („вверх по лестнице, ведущей вниз“?). – Полилингвистичность и транскультурные практики. Т. 18, № 4, с. 433–441. <https://doi.org/10.22363/2618-897X-2021-18-4-433-441>

Tiškov 2011 = Валерий Александрович Тишков (ред.), Российская нация: Становление и этнокультурное многообразие. Москва: Наука.

<http://www.valerytishkov.ru/engine/documents/document2808.pdf>

Vassiljev 2015 = Петр Александрович Васильев, Блуждания любви. Киноповесть. – Долгая память матери. Санкт-Петербург: НП-ПРИНТ, с. 4–69.

Vene kohus 2021 = Vene kohus andis korralduse sulgeda inimõigusorganisatsioon Memorial. – Postimees 28. XII. <https://maailm.postimees.ee/7417966/vene-kohus-andis-korralduse-sulgeda-inimoigusorganisatsioon-memorial>

Young, Colin 1995 [1975]. Observational cinema. – Principles of Visual Anthropology. 2. tr. Ed. Paul Hockings. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, lk 99–113.

<https://doi.org/10.1515/9783110290691.99>

Madis Arukask (sünd 1969), PhD, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi eesti ja võrdleva rahvaluule kaasprofessor (Ülikooli 16, 51003 Tartu), madis.arukask@ut.ee

Films about the Vepsians and Vepsian cultural self-representation through film

Keywords: assimilation, documentary film, ethnic minorities, national identity, repression, feature film

This article examines films made about the Vepsians. From the second half of the 20th century onwards, the Vepsians have been filmed primarily for documentary purposes by (Soviet) Russian, Estonian and Finnish researchers, journalists and other interested parties. These productions include both documentary films and journalistic television formats. Since the 21st century, the Vepsians themselves have also begun to produce films addressing their ethnography and history. The visual representation of one's own culture constitutes a form of ethnic self-reflection. Films made by Vepsians encompass both recollections and reconstructions of a traditional ethnographic way of life, as well as portrayals of acts directed against the people in recent history – such as repression and demographic assimilation – within the Soviet Union. In addition to documentaries, one amateur feature film has been produced, dealing with the theme of flight from collectivization. Taken together, these films provide a space for reflecting on history and national identity. At the same time, presenting the concerns of a small ethnic group to a wider audience remains problematic: even in visual media, compromises are often required in response to mainstream taste, widespread lack of background knowledge and the resulting simplifications, as well as the limited resources available for achieving a professional end result.

Madis Arukask (b. 1969), PhD, University of Tartu, Institute of Cultural Research, Associate Professor of Estonian and Comparative Folklore (Ülikooli 16, 51003 Tartu), madis.arukask@ut.ee